

להתוודע ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

בבא קמא דף צג

בענין שמירה בממון עניים

בבא קמא דף צ"ג. ההוא ארנקא דצדקה דאתי לפומבדיתא, אפקדה רב יוסף גבי ההוא גברא, פשע בה, אתו גנבי גנבוה, חייביה רב יוסף. אמר ליה אביי, והתניא לשמור ולא לחלק לעניים. אמר ליה, עניי דפומבדיתא מיקץ קיץ להו, ולשמור הוא.

- א -

פטור שמירה בממון עניים משום שנחשב ממון שאין לו תובעים

אמנם בתוס' בשבועות דף מ"ב: (ד"ה שומר) כתבו דעבדים שטרות וקרקעות נתמעטו גם בחיוב תשלומין במקום פשיעה, והם מוכיחים כן מדברי הגמ' שלפנינו דממון עניים שנתמעט מחיוב שמירה פטור אפילו מתשלומי פשיעה. והר"ן בשבועות שם (דף כ"ג: מדפי הרי"ף) מקשה כן על דעת הרמב"ם (הנ"ל) שהרי בגמ' א' דבממון עניים פטור גם בפשיעה.

אכן במשנה למלך שם מיישב דעת הרמב"ם, והוא מחלק בין פטור עבדים שטרות וקרקעות ובין ממון עניים, כי מה שאין דין שמירה בממון עניים הוא מן הסברא מפני שהוא ממון שאין לו תובעין, ולכן כשם שפטור משאר דיני שמירה כך פטור מחיוב פשיעה. אבל עבדים שטרות וקרקעות שנתמעטו מגזירת הכתוב בעלמא, לא נתמעטו מחיוב פשיעה.

וכן כתב בתומים סי' ס"ו סקס"ט דאין לתמוה על דעת הרמב"ם שמחייב בפשיעה בעבדים שטרות וקרקעות ממה שאמרו בממון עניים שפטור גם בפשיעה, דכיון שטעם הפטור בממון עניים הוא משום שהוא ממון שאין לו תובעים, מה בכך דפשו, לו יהא אפילו מזיק בידיהם יהא פטור, משום שהוא ממון שאין לו תובעים.

והנה בשו"ת חוות יאיר סי' קצ"ט כתב דמה דשומר ממון עניים פטור מלשלם, היינו דאין מחייבין אותו בידי אדם, אבל בידי שמים חייב לשלם, שהרי בשו"ע י"ד סי' ס"א סעיף ט"ו כתב דהמפסיד מתנות כהונה אע"פ שהוא פטור בדיני אדם משום שהוא ממון שאין לו תובעין הרי הוא חייב לצאת ידי שמים, וא"כ גם בממון עניים כיון שפטור הוא משום שהוא ממון שאין לו תובעין, חייב השומר לצאת ידי שמים וליתן דמיהן לעניים. ודבריו מובאים בפתחי תשובה סי' ש"א סק"ו.

אמנם בשו"ת מהר"ם שיק חחו"מ סי' י"ד (ד"ה אמנם וד"ה עכ"פ) כתב דמסתימת הפוסקים משמע דשומר בממון עניים פטור גם לצאת ידי שמים, [ואינו מביא דברי החוות יאיר], והוא מבאר דאין לדמותו למזיק מתנות כהונה שחייב לצאת ידי שמים, דבשמירה בממון עניים אין פטור רק משום שהוא ממון שאין לו תובעין, שהרי זה נלמד מקרא ד'לשמור' ולא לחלק, והוא כמו שמבאר בסמ"ע (הנ"ל) דמצד שהוא ממון שאין לו תובעין זה פטור כלפי העניים, ועדיין היה ראוי לחייבו לשלם למי שהפקידו אצלו, על זה נתמעט מקרא דכיון שניתן בדרך שאינו צריך להחזירו אליו, לא חל חיוב שמירה כלל, וא"כ אינו מחוייב גם לצאת ידי שמים, שהרי לא הזיקו בידיהם, והפשיעה אינה מחייבתו כיון שלא נתחייב עליהם בשמירה כלל.

- ב -

גבאי צדקה שהפקיד ממון עניים ואמר לשומר 'שמור לי'

ואם תפשע תתחייב לי' חייב, והוא משלם לגבאי, והגבאי לעניים. וברמ"א שם כתב בשם המורדכי דאם הגבאי אמר לשומר 'שמור לי', חייב כשאר שומר.

ונאמרו כמה דרכים בביאור דבריו.

בסמ"ע שם סק"ט משמע שמפרש הדבר בפשיטות, כי מה שפטרה תורה מחיוב שמירה בממון עניים מקרא ד'לשמור' ולא לחלק, אמור דוקא

הפטור מצד העניים הוא מפני שהוא ממון שאין לו תובעים, והפטור מצד המפקיד הוא משום שלא הותנה להחזירן לו / מדוע צריך דרשה דקרא / הבדל בין עבדים שטרות וקרקעות שחייב בפשיעה ובין ממון עניים שפטור גם מפשיעה / אם חייב השומר לצאת ידי שמים

- סמ"ע, משנה למלך, רמב"ם, ראשונים, חוות יאיר, מהר"ם שיק -

א. הלכה זו הביאה הרמב"ם בפרק ה' מהלכות שאלה ופקדון הלכה א', וכתב דמי שהפקידו אצלו מעות של עניים, ופשע בהם, ונגנבו, פטור, שנאמר 'לשמור' ולא לחלק לעניים, והרי הוא ממון שאין לו תובעים. במה דברים אמורים בשאין זה הממון מופקד לעניי מקום זה, אבל אם היו לעניים אלו, והרי הוא קצוץ להן, הרי זה הממון שיש לו תובעין, וישלם אם פשע, או ישבע שלא פשע כדרך כל השומרים, ע"כ. וכן כתב בשו"ע חו"מ סי' ש"א סעיף ו'.

ובסמ"ע שם סק"ט מבאר דלמדין מקרא ד'לשמור' שלא חייבה התורה כי אם כשבא לידו בתורת שמירה, שישמרנו לו לזמן מה ואחר כך יחזירהו לידו, אבל בממון עניים שהמפקיד אינו רוצה שיחזירהו לו לאחר זמן, אינו מתחייב עליו בשמירה. ואין לומר דאם כן יחול עליו דין שומר של עניים שיחלק להם את הממון, על זה אמרו שהוא ממון שאין לו תובעים, כיון שלא ניתן לידו לחלקו לעניים מיוחדים. ואה"נ שמטעם זה אמרו בגמ' שאם היה זה הממון מופקד בידו לחלקו לעניים שבמקום זה, וגם קצץ כמה יתן לכל אחד, נחשב שומר שלהם.

ובמשנה למלך בפרק ב' מהלכות שכירות הלכה ג' מבאר כעין זה, וכתב דלכאורה לא היה צריך קרא ד'לשמור' למעט שאין תורת שמירה בממון עניים, כי זה מן הסברא שאינו מתחייב לשלם, שהרי כל עני שיתבע ממנו, יאמר לו שיתנם לעני אחר, [שהרי כן אמרו בחולין דף ק"ל: דהמזיק מתנות כהונה פטור לשלם מפני שהוא ממון שאין לו תובעין], אלא דעכ"ז צריך קרא ד'לשמור' ולא לחלק' כי אחר שכתבה תורה 'כי יתן איש אל רעהו' היה מקום לומר דיתחייב בשמירה בממון עניים, כי מי שהפקידו ונתנו בידו הוא יוכל לתבעו ממנו, לכן הוצרכו למעט ממון עניים מקרא ד'לשמור' ולא לחלק לעניים.

והנה דעת הרמב"ם בהלכות שכירות שם דעבדים שטרות וקרקעות, אע"ג שנתמעטו מדיני שמירה, לא נתמעטו מחיוב פשיעה, כי הפושע דינו כמזיק, ולכן אם פשע חייב לשלם.

- דרכי משה, רמ"א, סמ"ע, נתיבות המשפט, רבי עקיבא איגר -

ב. בדרכי משה שם סק"ג כתב בשם המורדכי (ב"ק סי' קא) דאם גבאי צדקה מסר ממון עניים לשומר ואמר לו 'שמור לי לצרכי ארנקי של צדקה,

יחלקן למי שירצה יוברר הדבר שהוא של עני פלוני, וזה ממון שיש לו תובעין.

אמנם בחידושי רבי עקיבא איגר שם מפרש דברי המרדכי והרמ"א בדרך אחרת, כי הוא מביא דברמרדכי ובדרכי משה מובא דין זה כשהגבאי אמר לשומר 'שומר לי ותתחייב לשלם', וכן הוא במהריק"ש. ומשמע דבאומר סתם 'שומר לי' אינו חייב. [והיינו דצריך לפרש גם בדברי הרמ"א דמיירי באומר 'ותתחייב']. והוא כתב דאפילו באומר 'שומר לי ותתחייב' אינו מתחייב בכל פרטי דיני שמירה, אלא לגבי שאם ידוע שפשע, יתחייב לשלם, אבל אם אינו ידוע שפשע, אין הגבאי יכול לתבוע את השומר שישבע שלא פשע, ואינו כשאר השומרים שחייבין לישבע לפטור את עצמן. והוא מסתייע לזה מדברי הש"ך בס"י רצ"א סקמ"ט.

וכונתו, כי בשו"ע שם סעיף כ"ז מובא מה דא"י בב"מ דף צ"ד. דמתנה שומר חנם להתחייב כשואל, ואפילו בדברים בלבד בלא קנין. וכתב בש"ך שם דבתשובת מהר"א נ' ששון ס' ע"ג נסתפק לומר דמה שמועיל התנאה בשומר חנם להתחייב כשומר שכר בדברים בלבד, היינו שאם ידוע שנגנב, יתחייב לשלם כמו שומר שכר. אבל אם השומר טוען שנאנס והוא פטור לשלם, והמפקיד תובע שישבע לו על זה, אין השומר חייב לישבע, כי התנאותו בדברים מועיל דוקא על חיוב תשלומין, ואינו מועיל שיתחייב לישבע שבועת השומרים. וזה שמציין הגרעק"א לדברי הש"ך, וכונתו דגם בממון עניים כשהגבאי מוסרן לשומר ואומר לו 'שומר לי ותתחייב לשלם', אם יחא ידוע שפשע יתחייב לשלם, אבל אם השומר טוען שנגנב והוא פטור, אינו מחוייב לישבע שלא פשע.

ומתבאר שהגרעק"א מפרש דמה שחייב בשמירה כשהגבאי מוסר לשומר, הוא מדין מתנה שומר חנם להיות כשואל, שזה מועיל בדברים בלבד, ולכן מועיל התחייבותו באמירה זו דוקא לגבי חיוב תשלומין, ולא לגבי חיוב שבועה. [אכן לדעת הנתי"מ שמפרש דכשהגבאי מפקיד ביד שומר מדין ברירה נעשה ממון שיש לו תובעין, ודאי חייב השומר לישבע שלא פשע, שהרי נחשב כשאר כל פקדון. וראה השלמות והוספות ב].

כשהמפקיד הפקיד בידו ממון עניים על דעת שלא יחזירן למפקיד אלא לעניים, ובה נתמעט מקרא ד'לשומר ולא לחלק', אבל כשהמפקיד בידו מעות עניים על דעת שיחזירן לידו, אין זה בכלל 'ולא לחלק', שהרי הופקדו אצלו על דעת להחזירן למפקיד. ולכן אם גבאי מפקיד ממון עניים על דעת שהשומר יחזיר לו המעות, מתחייב בכל דיני שמירה. ולדבריו יראה דאין זה אמור דוקא בגבאי צדקה, אלא הוא הדין בכל אדם שמפקיד ממון עניים ביד חבירו על דעת שיחזירן לו, חל על השומר חיוב שמירה. א]

ובנתיבות המשפט שם סק"ח מביאר דלא פטרה תורה משמירה בממון עניים אלא אם יש לשומר רשות לחלק לכל מי שירצה, כי נגדו הוא ממון שאין לו תובעין, שלכל עני שיבוא יכול לומר לאחר אתן, אבל אם הגבאי נתן לשומר לשומר שיחזירנו אליו, הרי זה ממון שיש לו תובעין. והוא מביאר דהטעם שנחשב ממון שיש לו תובעין, הוא משום דכיון שהגבאי מברר את העניים שהוא רוצה לחלק להם, הוברר הדבר שלהם נתרצה תיכף, ונמצא שהן הן התובעים, כי בממון יש ברירה.

ולדבריו נמצא דהלכה זו אמורה דוקא בגבאי צדקה שהמפקיד ביד שומר, דכיון שהוא מברר למי ליתן המעות, הרי הוא תובע את השומר בכח העניים. ונמצא דסתם אדם שמפקיד ממון עניים ביד שומר, אע"ג שהתנה שיחזירן לו, אין השומר מתחייב בשמירה, וגם זה נתמעט מקרא ד'לשומר' ולא לחלק.

ובנתי"מ מוסיף במה שכתב הרמ"א בשם המרדכי דגבאי שמוסר ממון עניים ביד שומר ואומר לו 'שומר לי' חייב, דאע"ג שהמרדכי כתב דין זה בגבאי שאמר לשומר 'שומר לי ותתחייב לשלם', עם כל זה מביא הרמ"א דין זה אפילו באומר לו 'שומר לי' בלבד, משום דאם נאמר דבאומר 'שומר לי' בלבד, אינו חייב, גם באומר 'שומר לי ותתחייב' אינו מתחייב אלא על ידי קנין סודר, שהרי בב"מ דף נ"ח. א' לגבי קרקעות שנתמעטו מדין שמירה, שאם השומר רוצה להתחייב עליהן, אינו מתחייב באמירה בלבד, כי אם על ידי קנין סודר, ועל כרחק דמה שכתב המרדכי דאם הגבאי אמר לו 'שומר לי ותתחייב לשלם', לאו דוקא הוא, אלא אפילו באומר 'שומר לי' בלבד, מתחייב, ומטעם האמור דכיון שהשומר צריך להחזירן לגבאי, והגבאי

השלמות והוספות

דבר זה למה שמתנה שומר חנם כשואל דמועיל באמירה בלבד.

והנה בתוס' בב"מ דף נ"ח. (ד"ה אמר) מקשים מדוע בשומר שמתחייב לשומר קרקעות אינו מתחייב אלא על ידי פעולת קנין, ואילו במתנה שומר חנם להיות כשואל, מועיל התנאותו בדברים בלבד. ותירצו (בתירוצו הא') דבקרקות שנפקעו לגמרי מדיני שמירה אפילו משבועה, אינו מתחייב אלא על ידי פעולת קנין, אבל במתנה שומר חנם להיות כשואל שהוא בתורת שמירה וחייב שבועה, אלא שמקבל על עצמו להתחייב יותר מדינו, בזה חל התחייבותו בדברים בלבד.

והנה לפי הכרעה זו לכאורה צדקו דברי הנתי"מ דכשהגבאי מוסר לשומר אין לומר שמתחייב על ידי התחייבותו במה שאומר 'ותתחייב לי', דכיון דבממון עניים אין בו חיוב שמירה כלל ואפילו משבועה, היה צריך שיעשה לזה פעולת קנין כמו במתחייב בקרקעות דצריך שיהא קנו מידו.

ובדעת הגרעק"א שסובר דיש לדמות ממון עניים לדין מתנה שומר חנם להיות כשואל שחל על ידי אמירה בלבד, אולי צריך לומר שהוא סובר דאין לדמות ממון עניים לעבדים שטרות וקרקעות, שהם דברים שמצד עצמותן נפקעו לגמרי מתורת שמירה, אבל ממון עניים נהי שהתורה פטרתו לגמרי ואפילו מחיוב שבועה, מכל מקום כיון שהפטור הוא משום שאין לו תובעים, על זה מועיל התחייבות בדברים שיהא לו תובעים, שיתחייב לזה שהגבאי יחא התובע, ומאחר שזה חל על פי התחייבותו, הרי זה מועיל דוקא לחיוב תשלומין ולא לחיוב שבועה.

א] בקצות החושן ס' ש"א סק"ד מביא בשם שלטי גבורים בפ"ג דב"מ (דף כ"ד. מדפי הרי"ף) דאם ראוהו הפקיד ביד שמעון מעות, ובעוד שהן פקדון ביד שמעון נדר אותם לעניים, אם פשע בהם שמעון, חייב, כיון שבא לידו בתורת שמירה, ואין המעשה משתנה בחילוף הדברים. [ראה 'להתוודע' לעיל דף צ"ב].

אמנם בקצוה"ח חולק על זה, וסובר דמאחר שהקדישן לעניים נפקע מהם חיוב שמירה, כי זה דומה למה שכתב הרמב"ם בפ"ב משכירות ה"ה דאם הפקיד אצל חבירו דבר חולין ואח"כ הקדישו פטור, דצריך שיהא תחילתו וסופו נכסי הדיוט, והכי נמי בממון עניים.

אמנם לאור האמור יש לומר דדעת הש"ג הוא דאין לדמות ממון עניים להקדש, דהקדש נתמעט לגמרי מדין שומרים, ולכן גם אם לבסוף הוא של הקדש פטור, אבל בממון עניים מה שאין בהם דין שמירה הוא דוקא בלא הותנה להחזירן למפקיד, דכיון שיכול ליתנם גם לעניים נתמעט מקרא ד'לשומר' ולא לחלק. אבל במפקיד מעותיו ואח"כ הקדישן לעניים, כיון שאין המעשה משתנה בחילוף דברים, נמצא שהחיוב שנתחייב להחזירן למפקיד עדיין קיים, ולכן יש בהם תורת שמירה.

ב] וכפי האמור, בנתיבות המשפט כתב דאין לומר דחיובו של שומר כלפי הגבאי הוא על ידי התחייבותו של השומר, דאם כן היה צריך קנין להתחייבות זו, כדאי בב"מ דף נ"ח. לגבי מי שמתחייב לשומר קרקעות. אבל הגרעק"א סובר דחיוב של שומר כלפי הגבאי חל על ידי התחייבותו של שומר, כי הוא מדמה